

Ulkoasiainvaliokunta

Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittinen selonteko

JOHDANTO

Vireilletulo

Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittinen selonteko (VNS 10/2021 vp): Asia on saapunut ulkoasiainvaliokuntaan mietinnön antamista varten. Asia on lisäksi lähetetty suureen valiokuntaan, perustuslakivaliokuntaan, hallintovaliokuntaan, lakivaliokuntaan, sivistysvaliokuntaan, sosiaali- ja terveysvaliokuntaan, työelämä- ja tasa-arvovaliokuntaan ja ympäristövaliokuntaan lausunnon antamista varten.

Lausunnot

Asiasta on annettu seuraavat lausunnot:

- suuri valiokunta SuVL 4/2022 vp
- perustuslakivaliokunta PeVL 19/2022 vp
- hallintovaliokunta HaVL 13/2022 vp
- lakivaliokunta LaVL 12/2022 vp
- sivistysvaliokunta SiVL 6/2022 vp
- sosiaali- ja terveysvaliokunta StVL 1/2022 vp
- työelämä- ja tasa-arvovaliokunta TyVL 2/2022 vp
- ympäristövaliokunta YmVL 5/2022 vp

Asiantuntijat

Valiokunta on kuullut:

- ulkoministeri Pekka Haavisto, ulkoministeriö
- kehitysyhteistyö- ja ulkomaankauppaministeri Ville Skinnari, ulkoministeriö
- Ihmisoikeussuurlähettiläs Rauno Merisaari, ulkoministeriö
- Kehityspoliitiikan neuvonantaja Annamari Tornikoski, ulkoministeriö
- osastopäällikkö, ylijohdaja Johanna Suurpää, oikeusministeriö
- komentaja, rajaturvallisuusasiantuntija Jani Järäinen, sisäministeriö
- lainsäädäntöneuvos Tapio Puurunen, sisäministeriö
- yhdenvertaisuusvaltuutettu Kristina Stenman, Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto
- neuvonantaja Elisa Tarnaala, Crisis Management Initiative
- ympäristö - ja yhteiskuntavastuuasiantuntija Sylvie Fraboulet-Jussila, Teollisen yhteistyön rahasto Oy (FINNFUND)
- Ihmisoikeustyön johtaja Niina Laajapuro, Amnesty International, Suomen osasto ry

Valiokunnan mietintö UaVM 6/2022 vp

- johtaja Sirpa Rautio, Ihmisoikeuskeskus
- pääsihteeri Kaari Mattila, Ihmisoikeusliitto
- asiantuntija, ohjelmatiimin vetäjä Katja Ilppola, Kansalaisjärjestöjen ihmisoikeussäätiö
- Kehitysyhteistyökoordinaattori Eija Rautakorpi, Kynnys ry
- oikeudellinen neuvonantaja Jani Leino, Suomen Punainen Risti
- toiminnanjohtaja Anja Malm, Vammaiskumppanuus ry
- professori Elina Pirjatanniemi
- professori Martin Scheinin

Valiokunta on saanut kirjallisen lausunnon:

- Ihmisoikeuskeskus
- Abilis-säätiö sr
- Plan International Suomi
- Invalidiliitto ry
- Kirkon Ulkomaanapu
- Naisjärjestöjen Keskusliitto
- Seta ry
- Suomen Pakolaisapu ry
- Suomen PEN
- Suomen YK-liitto

VALIOKUNNAN PERUSTELUT

Yleiset huomiot

(1) Pääministeri Marinin hallitus antoi ohjelmansa mukaisesti eduskunnan käsiteltäväksi joulukuussa 2021 ihmisoikeuspoliittisen selonteon (VNS 10/2021 vp). Myös muilla Marinin hallituksen laajaan turvallisuuskäsitykseen kytkeytyvillä ohjausasiakirjoilla on selkeät yhtymäkohtansa ihmisoikeuspoliittiseen selontekoon. Näitä ovat ulko- ja turvallisuuspoliittinen selonteko, puolustuselonteko, sisäisen turvallisuuden selonteko sekä Suomen kehityspoliittikkaa linjaava yli-vaalikautinen selonteko.

(2) Selonteko ohjaa Suomen kansainvälistä ihmisoikeuspolitiikkaa sekä hallituksen perus- ja ihmisoikeustoimintaa. Selonteosta ilmenee sen kiinteä yhteys syksyllä 2021 hyväksytyyn valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelmaan, joka on luonteeltaan konkreettisempi ja työtä yksityiskohtaisemmin ohjaava.

(3) Selonteossa käsitellään rinnakkain toimintaa kansainvälisellä, EU- sekä kansallisella tasolla. Ulkoasiainvaliokunta pitää valittua käsittelytapaa perusteltuna. Kuten valiokunnan kuulemat asiantuntijat toivat esille, aiemmin ihmisoikeuksien edistäminen nähtiin lähinnä osana Suomen kansainvälistä toimintaa. Kuitenkin se, miten hyvin Suomi toteuttaa perus- ja ihmisoikeuksia kansallisesti, määrittää keskeisesti myös, kuinka uskottava toimija Suomi on kansainvälisesti. Tässä mielessä selonteko jää valiokunnan arvion mukaan varsin yleiselle tasolle: selonteossa olisi voitu arvioida systemaattisemmin, miten Suomi esimerkiksi toimeenpanee kansainvälisten valvonta-

Valiokunnan mietintö UaVM 6/2022 vp

elinten suosituksia. Myös valvontaelinten suositusten ja ratkaisujen seurantaan tulee tehostaa (PeVL 19/2022 vp).

(4) Selonteossa todetaan, että Suomen kansalliset perus- ja ihmisoikeushaasteet poikkeavat teemoiltaan ja laajuudeltaan usein maailmanlaajuisista. Valiokunta viittaa tässä yhteydessä sosiaali- ja terveysvaliokunnan lausuntoon (StVL 1/2022 vp), jossa todetaan, että monia kansallisesti keskeisiä ongelmakohtia sekä toisaalta perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista edistäviä lainsäädäntöhankkeita on tarkasteltu vain ohuesti tai jätetty kokonaan tarkastelun ulkopuolelle. Myös sivistysvaliokunta (SiVL 6/2022 vp) ja työelämä- ja tasa-arvovaliokunta (TyVL 2/2022 vp) nostivat lausunnoissaan esille Suomessa ilmeneviä ihmisoikeusongelmia.

(5) Selonteko sisältää toimintaympäristön kuvauksen. Edellisen ihmisoikeuspoliittisen selonteon antamisesta on kulunut kahdeksan vuotta, ja toimintaympäristössä on tapahtunut merkittäviä, perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamiseen vaikuttavia muutoksia. Selonteossa linjataan Suomen tavoitteita ja keskeisimpiä toimintatapoja kansainvälisissä järjestöissä, EU:ssa ja kansallisesti perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseksi sekä oikeusvaltiokehityksen vahvistamiseksi. Selonteossa myös linjataan toimintaa yhdenvertaisuuden ja sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi. Aikaisempia selontekoja perusteellisemmin käsitellään perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista osana kestävästä kehityksestä, ilmastonmuutoksen hillintää, luontokadon pysäyttämistä, digitalisaatiota ja tiedonvälitystä.

(6) Ihmisoikeuspoliittisen selonteon antamisen jälkeen Suomen ja Euroopan turvallisuus- ja toimintaympäristössä tapahtui perustavanlaatuisen muutos Venäjän hyökättyä Ukrainaan 24. helmikuuta. Hyökkäys loukkaa räikeästi kansainvälistä oikeutta, ja Venäjän joukot ovat hyökkäyssodan aikana syyllistyneet Ukrainassa vakaviin kansainvälisen humanitaarisen oikeuden loukkauksiin, joihin liittyy myös rikosoikeudellinen vastuu. Ulkoasiainvaliokunta korostaa Suomen tuen tärkeyttä kansainväliselle rikostuomioistuimelle (ICC) sotarikosten tutkimiseksi. Valiokunta pitää tukea myös muille kansainvälisille sotarikostuomioistuimille tärkeänä sekä korostaa YK:n roolia ICC:n universaalisuuden edistämiseksi. Valtioneuvosto antoi eduskunnalle 14.4. ajankohtaiselonteon turvallisuusympäristön muutoksesta sekä 15.5. selonteon Suomen liittymisestä Pohjois-Atlantin liittoon, ja eduskunta antoi niihin vastauksensa mietinnössään (UaVM 5/2022 vp). Ulkoasiainvaliokunta arvioi tässä vastauksessaan ihmisoikeuspoliittiseen selontekoon Venäjän hyökkäyksen vaikutuksia ihmisoikeuksien näkökulmasta.

(7) Ulkoasiainvaliokunta pitää perusteltuna sitä, että valtioneuvosto antaa vaalikausittain selonteon perus- ja ihmisoikeuspolitiikasta. Tämä menettely edesauttaa politiikan pitkäjänteisyyttä sekä eri toimintatasojen ja politiikkasektoreiden johdonmukaisuutta. Selonteon eduskuntakäsittely edistää osaltaan myös ihmisoikeuspolitiikasta käytävää keskustelua sekä huolehtii siitä, että eduskunta käsittelee Suomen ihmisoikeuspolitiikkaa ja kansallista perus- ja ihmisoikeustilannetta säännöllisesti kokonaisuutena. Valiokunnan kuulemat asiantuntijat pitivät eduskunnan säännönmukaista keskustelua tärkeänä ja esittivät toiveenaan, että eduskunta voisi käsitellä Suomen perus- ja ihmisoikeustilannetta nykyistä tiiviimmin. Lakivaliokunta huomauttaa myös lausunnossaan (LaVL 12/2022 vp), ettei perus- ja ihmisoikeuspoliittinen toimintaohjelma tule eduskunnassa laajasti keskustelluksi, vaikka se sisältää selontekoa täydentäviä ja toimeenpanoa koskevia, eduskuntaakin kiinnostavia tietoja. Lakivaliokunta toteaa, että jatkossa olisi hyvä pohtia selonteon ja toimenpideohjelman käsittelyn mahdollisia kehittämistarpeita.

Valiokunnan mietintö UaVM 6/2022 vp

(8) Ulkoasiainvaliokunta kiinnittää huomiota selonteon kirjaukseen, että valtioneuvosto edistää järjestelmällistä ja kehittyvää perus- ja ihmisoikeuksien vaikutusten arviointia kaikessa viranomaistoiminnassa. Kirjaus jää valiokunnan arvion mukaan osin ilman konkretiaa. Kasvava lista eri sektorien vaikutusarviointitarpeista saattaa johtaa tilanteeseen, jossa vaikutusarvioinnit tuottavat keskenään ristiriitaisia tuloksia ja lainsäätäjän työ vaikeutuu. Esimerkkinä voisi olla kaupapolitiikan toteuttaminen, jonka käsittely ylipäätään tässä selonteossa on hyvin suppeaa, ja toisaalta ihmisoikeuksien toteutuminen. Ulkoasiainvaliokunta pitää tärkeänä, että valtioneuvosto pohtii ratkaisumalleja siihen, miten keskenään mahdollisesti ristiriitaisia vaikutusarviointeja ja tavoitteita parhaiten yhteensovitetään lisäämättä turhaa hallinnollista taakkaa.

Toimintaympäristön muutokset sekä sen vaikutukset

(9) Selonteon toimintaympäristön kuvaus sisältää useita osuvia havaintoja ihmisoikeuksien toteutumisen kansainvälisestä ja eurooppalaisesta kehityksestä sekä perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen kohdistuvista uhkista. Kansainvälisen sääntöperustaisen järjestelmän kuvataan olevan ennennäkemättömän niin sisäisen kuin ulkoisenkin muutospaineen kohteena. Kehityssuunta on kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan kannalta erittäin huolestuttava. Ulkoasiainvaliokunta painottaa Venäjän hyökkäyksen Ukrainaankärjistäneen tätä kehitystä edelleen. Sota on selkeä osoitus autoritaarisen valtion piittaamattomuudesta kansainvälisen oikeuden säännöistä. Sota on aiheuttanut siviiliväestöön kohdistuvan laajamittaisen ihmisoikeus- ja humanitaarisen kriisin. Sodan kärjistyessä on arvioitu, että yli 10 miljoonaa ihmistä voisi mahdollisesti joutua pakenemaan kodeistaan, joista miljoonat Ukrainan rajojen ulkopuolelle. Suomi on yhtenä EU-maana ottanut käyttöön tilapäisen suojelun mekanismin Ukrainasta paenneille. Ylipäätään, kuten selonteossa todetaan, on maailmassa meneillään suurin pakolaiskriisi sitten toisen maailmansodan.

(10) Ulkoasiainvaliokunta kiinnittää huomiota ihmisoikeustilanteen heikkenemiseen useissa maissa ja alueilla ja nostaa esille esimerkkeinä Kiinan uiguurivähemmistöön kohdistamat sortotoimet, Afganistanin kriisiytyneen ihmisoikeustilanteen Talibanin 2021 vallannousun jälkeen sekä Lähi-idän konflikteihin liittyvät ihmisoikeusloukkaukset.

(11) Selonteossa todetaan, että kansainvälisen suojelun tarjoaminen sitä tarvitseville on keskeinen eurooppalainen arvo. Turvapaikkajärjestelmän perustavoitteena on kansainvälisen suojelun antaminen sitä tarvitseville. Ulkoasiainvaliokunta painottaa tarvetta huolehtia haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden tarpeista ja siitä, että lasten oikeudet ja lapsen edun ensisijaisuus toteutuvat. Sotien ja konfliktien aiheuttama muuttoliike ja pakolaisuus tulee ylipäätään arvioida moninaisesti, jotta toteuttavat toimenpiteet vastaavat todellisia tarpeita ja täyttävät kansainvälisten sopimusten asettamat velvoitteet.

(12) Myös koronapandemia ja sen seuraukset ovat vaikuttaneet perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen globaalisti. Pandemia on kohdellut eri väestöryhmiä eri tavoin niin Suomessa kuin kansainvälisestikin. Autoritaariset hallinnot ovat käyttäneet epidemiaa verukkeena kriminalisoidakseen tai estääkseen poliittisen opposition, itsenäisen median tai kansalaisyhteiskunnan toimintaa. Erot hoitoon pääsyssä ja esimerkiksi rokotekattavuudessa ovat globaalisti tarkastellen hyvin räikeitä. Ulkoasiainvaliokunnan kuulemat asiantuntijat nostivat esille vakavia vaikutuksia myös kansallisesti, ja asiaan kiinnitti myös sosiaali- ja terveysvaliokunta lausunnossaan huomiota (StVL 1/2022 vp). Koronapandemialla on ollut erityisen suuri vaikutus haavoittuvassa asemassa

Valiokunnan mietintö UaVM 6/2022 vp

olevien ihmisryhmien, kuten ikääntyneiden ja vammaisten henkilöiden, lasten ja nuorten sekä vähemmistöihin kuuluvien, oikeuksien toteutumiseen. Pandemian aiheuttama hoitovelka on massiivinen ja samalla on tärkeää tunnistaa pandemian laajamittaiset vaikutukset, esim. mielenterveysongelmien kasvu.

(13) Pidemmän aikavälin toimintaympäristön muutoksista selonteossa nostetaan esille autoritaarisuuden nousu, johon kytkeytyy sananvapauden ja kansalaistoiminnan rajoittaminen sekä vähemmistön oikeuksien polkeminen. Ihmisoikeuspuolustajien häirintä ja vaino ovat lisääntyneet monissa maissa. Kuten selonteossa todetaan, ihmisoikeuspuolustajien toiminta vaikuttaa myönteisesti perus- ja ihmisoikeuskehitykseen, ja kansalaisyhteiskunnan merkitys oikeuksien täytäntöönpanon valvonnassa ja edistämisessä on kasvanut. Ulkoasiainvaliokunta pitää tärkeänä, että selonteossa korostetaan tukea ihmisoikeuspuolustajille.

(14) Ulkoasiainvaliokunnan kuulemat asiantuntijat nostivat esille, että monet ihmisoikeusjärjestöt, mukaan lukien suomalaisten ihmisoikeusjärjestöjen vertaisjärjestöt ja yhteistyökumppanit, kohtaavat toiminnassaan merkittävää uhkaa ja toimintansa vaikeuttamista. Valiokunta huomauttaa, että kansalaisyhteiskunnan vaimentaminen voi toimia varhaisena konfliktia ennakoivana varoitusmerkkinä. Valiokunta pitää EU:n ihmisoikeuspuolustajia koskevia suuntaviivoja ja ulkoministeriön valmisteilla olevaa omaa linjausta tärkeinä ohjausasiakirjoina, joiden täytäntöönpanoon ja jalkautukseen tulee kiinnittää huomiota. Valiokunta pitää puutteena sitä, ettei päivitettävänä oleva ulkoministeriön ohjeistus ollut käytettävissä selonteon käsittelyn yhteydessä. Suuren valiokunnan tavoin (SuVL 4/2022 vp) ulkoasiainvaliokunta pitää hyvänä, että EU:n ulkopuolella toimivien ihmisoikeuspuolustajien tukemisen lisäksi myös EU:n alueella toimivien ihmisoikeuspuolustajien suojeleminen on Suomen toiminnan keskiössä. EU:n jäsenvaltioissa tapahtuva ihmisoikeusjärjestöjen sekä toimittajien työn häirintä ja väkivalta tulee tuomita, kuten selonteossa todetaan. Lisäksi valiokunta painottaa vaarassa olevien ihmisoikeuspuolustajien suojelemaan huomiota ja toteaa, että Suomen tulisi luoda mekanismeja, jotka mahdollistavat puolustajien suojeleminen myös Suomessa. Valiokunnan saaman selvityksen mukaan tällä hetkellä Suomella ei ole ohjeita tai mekanismeja (väliaikainen turva, erityiset viisumimenettelyt) näitä tilanteita varten, kuten useissa verrokkimaissa on. Valiokunta painottaa kuulemiensa asiantuntijoiden tavoin, että Suomella tulisi olla valmius ja osaaminen toimia nopeasti ja yhdenmukaisesti ihmisoikeuspuolustajien suojelemiseksi. Pelkkä poliittinen tai taloudellinen tuki ei ole riittävää, vaikka tärkeää onkin.

(15) Demokratian taso ja oikeusvaltioperiaatteen kunnioittaminen ovat heikentyneet viimeisen vuosikymmenen aikana kymmenissä valtioissa, myös eräissä EU:n jäsenvaltioissa. Ulkoasiainvaliokunta pitää selonteon vahvuutena sitä, että siinä käsitellään aiempia selontekoja perusteellisemmin oikeusvaltioperiaatteen kohdistuvia uhkatekijöitä.

(16) Toimintaympäristön kuvaukseen on lisätty havainto siitä, kuinka ilmastonmuutos ja luonnon monimuotoisuuden kasvu uhkaavat perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista ja kuinka niiden merkitys ihmisoikeuskysymyksenä on kasvanut. Kuvauksessa todetaan edelleen, että monet valtiot pyrkivät avoimesti rapauttamaan monenkeskiseen, kansainvälisiin sopimuksiin perustuvaa järjestelmää ja vaikeuttamaan YK:n ihmisoikeusjärjestelmän toimintaa.

Valiokunnan mietintö UaVM 6/2022 vp

(17) Rärkeimpinä toimijoina selonteko nostaa esille Kiinan ja Venäjän, joiden pyrkimyksenä on ollut eri keinoin kyseenalaistaa ihmisoikeuksien yleismaailmallisuutta YK:n ihmisoikeuselimisissä. Ulkoasiainvaliokunta pitää hyvänä, että nämä kehitystrendit tunnistetaan ja nimetään muistutuksen kuitenkin samalla, että kysymys on yksittäisten maiden sijaan laajemmasta, globaalista ilmiöstä, jonka osana ihmisoikeuksien yleismaailmallisuutta pyritään rapauttamaan. Yhtenä esimerkkinä on kansainvälinen rikostuomioistuin (ICC), jonka ulkopuolelle mm. Venäjä, Kiina ja Yhdysvallat ovat jättäytyneet, jotta niiden kansalaisia ei voitaisi asettaa syytteeseen kansainvälisistä sotarikoksista.

(18) Ulkoasiainvaliokunnan kuulemien asiantuntija-arvioiden mukaan perus- ja ihmisoikeuksien aseman voidaan myös paikoitellen nähdä vahvistuneen. Niihin vedotaan yhä enemmän myös sellaisissa toimintaympäristöissä, joissa ihmisoikeuksien huomioimiseen ei ole pitkiä perinteitä. Esimerkkeinä on mainittu mm. yritysten vastuuseen liittyvät keskustelut ja aloitteet. Perus- ja ihmisoikeuksien merkitys on noussut esiin myös ympäristökysymysten yhteydessä. Myös kansalaistoiminta perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen liittyen on monipuolistunut ja ihmisoikeudet ovat nousseet myös esimerkiksi urheilupolitiikassa uudella tavalla esille. Ulkoasiainvaliokunta pitää näitä nostoja myönteisinä jakaen samalla selonteon varsin pessimistisen yleisarvion perus- ja ihmisoikeuksien tilasta kansainvälisesti sekä globaalista kehitysnäkymästä

(19) Ripeästi muuttuvassa toimintaympäristössä valtioneuvosto vahvistaa tässä selonteossa Suomen toteuttavan ihmisoikeusperustaista ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa. Selonteossa täsmennetään tavoitteita ja toimintaa tämän käsiteparin alla. Perus- ja ihmisoikeuksiin globaalisti kohdistuvat moninaiset uhkat korostavat tarvetta pyrkiä vaikuttamaan sääntöpohjaisen kansainvälisen järjestelmän säilymisen ja vahvistamisen puolesta. Ulkoasiainvaliokunta pitää tärkeänä, että Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittisella toiminnalla on selkeä ja kestävä arvopohja. Ihmisoikeuksien, demokratian ja oikeusvaltioperiaatteen edistämisellä on ollut pitkään vahva asema Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikassa mukaan lukien kehityspolitiikka. Valiokunta korostaa, että monenkeskisen kansainvälisen yhteistyöjärjestelmän kunnioittaminen ja vahvistaminen ja toimintaympäristön ennakoitavuuden vahvistamisen pyrkimykset on ainut kestävä tapa säädellä kaikkiin maihin vaikuttavia haasteita. Tämä on erityisen tärkeää ja merkityksellistä pienille maille, eikä sen merkitys poistu sillä, että moni toimija pyrkii sitä haastamaan.

EU ihmisoikeustoimijana

(20) Ulkoasiainvaliokunta pitää hyvänä, että selonteossa kirjataan Suomen sitoutuminen aktiiviseen perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseen niin EU:n sisäisissä asioissa kuin EU:n ulkopoliittikassakin. EU:n sisä- ja ulkopoliittiset päämäärät ovat globalisoituneessa maailmassa yhä tiiviimmässä yhteydessä ja sisäpoliittisten toimenpiteiden tulee olla johdonmukaisia ulkopoliittisten ihmisoikeustavoitteiden kanssa. EU ei voi ulkoistaa ihmisoikeuksien toteuttamista kolmansiin maihin. EU ja sen jäsenmaat yhdessä ovat merkittävä globaali toimija, joilla on vaikutusvaltaa. EU tarjoaa Suomelle tärkeän ja tehokkaan kanavan edistää ihmisoikeuksiin liittyviä prioriteetteja sekä tavoitteita, ja Suomen aiemmillä puheenjohtajuuskausilla on hyväksytty merkittäviä ihmisoikeuksiin sekä humanitaariseen oikeuteen liittyviä asiakirjoja ja linjauksia.

(21) Selontekoon on kirjattu tavoite EU:n globaalista johtoroolista ihmisoikeuskysymyksissä. Ulkoasiainvaliokunta pitää tavoitetta tärkeänä erityisesti nykyisessä toimintaympäristössä, jossa

Valiokunnan mietintö UaVM 6/2022 vp

ihmisoikeuksia haastetaan kansainvälisellä tasolla entistä enemmän. EU:n yhtenäinen toiminta ei kuitenkaan aina onnistu unionin yksittäisten jäsenvaltioiden kyetessä estämään EU:n yhteisen puuttumisen ja kannanmuodostuksen YK:n jäsenvaltioiden sisällä tapahtuviin ihmisoikeusloukkauksiin. Valiokunta toistaa aiemman kantansa, että yksimielisyysvaatimus voi lisätä kolmansien maiden pyrkimyksiä vaikuttaa EU:n jäsenvaltioihin ja sitä kautta EU:n päätöksentekoon. Unionin tulee edelleen etsiä keinoja, joilla tällainen kehityskulku estetään (UaVL 4/2021 vp).

(22) Selonteon kirjauksia EU:n perusoikeusviraston toimintaedellytysten ja roolin vahvistamisesta EU-tason perusoikeusprosesseissa ulkoasiainvaliokunta pitää suuren valiokunnan tavoin hyvinä (SuVL 4/2021 vp). Samoin valiokunta jakaa arvion, että Suomen tulee jatkaa vahvaa tukeaan EU:n liittymiselle Euroopan ihmisoikeussopimukseen.

(23) EU perusti vuoden 2020 lopulla maailman maailmanlaajuisen temaattisen pakotejärjestelmän, jonka puitteissa asetetaan pakotteita vakavista ihmisoikeusloukkauksista ja -rikkomuksista vastuussa olevia henkilöitä ja muita tahoja vastaan. Pakotetyypeinä voidaan käyttää varojen jäädyttämistä ja matkustusrajoitteita. Ulkoasiainvaliokunta pitää tärkeänä selonteon kirjauksia, että tätä järjestelmää tulee käyttää johdonmukaisesti oikeusvarmuusnäkökohdat huomioiden. Valiokunta on useasti todennut kantanaan, että EU:n pakotetoimissa tulee huomioida johdonmukaisuus, suhteellisuus ja vahva oikeusperusta. Valiokunta lisää saamansa selvityksen perustella, että puolueettoman ja tarvelähtöisen humanitaarisen avustustyön mahdollistamiseksi on tärkeää, ettei pakotteilla estetä tai vaikeuteta humanitaarista avustustoimintaa.

(24) Tässä yhteydessä valiokunta korostaa ihmisoikeuspolitiikan johdonmukaisuutta, mikä edellyttää sitä, että ihmisoikeusrikkomuksia käsitellään samalla tavalla siitä riippumatta, missä ja kenen toimesta niihin syyllistytään.

Suomen toiminta kansainvälisillä foorumeilla

(25) Selonteossa kirjataan Suomen painottavan rauhan, ihmisoikeuksien ja kehityksen yhteyttä sekä edistävän ihmisoikeuksien huomioon ottamista johdonmukaisesti YK:n toiminnassa. Ulkoasiainvaliokunta painottaa YK:n ja sen ihmisoikeusjärjestelmän muodostavan perustan ihmisoikeuksien kansainväliselle suojelemiselle ja kansallisen täytäntöönpanon edistämiselle.

(26) Asiantuntijakuulemisissa korostui, kuinka osana ihmisoikeuksiin kohdistuvia heikentämispyrkimyksiä naisten oikeudet ja sukupuoleen liittyvät kysymykset ovat erityisen paineen alaisia monenkeskisillä foorumeilla. Ulkoasiainvaliokunta korostaa, että Suomen tulee jatkaa johdonmukaista työtään sukupuolten välisen tasa-arvon ja naisten oikeuksien täysimääräiseksi toteutumiseksi ja edistää syrjimättömyyden periaatetta ja haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden oikeuksia. Vammaisten henkilöiden, alkuperäiskansojen ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeudet ovat myös Suomen toiminnan keskiössä, ja uusina painopisteinä ovat uudet teknologiat ja digitalisaatio sekä ilmastonmuutos.

(27) Selonteon YK:ta koskevan tarkastelun keskiöön ymmärrettävästi nousee Suomen jäsenyys ihmisoikeusneuvostossa. Kolmevuotinen kausi 2022—2024 on Suomen ensimmäinen täysimittainen jäsenyys ihmisoikeusneuvostossa. 47 valtiosta koostuva ihmisoikeusneuvosto on YK:n tärkein ihmisoikeuksia käsittelevä elin, ja sen tehtävänä on edistää ja suojella ihmisoikeuksia

Valiokunnan mietintö UaVM 6/2022 vp

maailmanlaajuisesti, muun muassa puuttamalla vakaviin ihmisoikeusloukkauksiin. Ulkoasiainvaliokunta pitää Suomen jäsenyyttä ihmisoikeusneuvostossa merkittävänä tunnustuksena pitkäjänteisestä politiikasta monenkeskisen sääntöpohjaisen järjestelmän ja universaalien ihmisoikeuksien puolustamiseksi ja edistämiseksi. Tässä yhteydessä valiokunta korostaa myös YK:n riippumattomien ihmisoikeusasiantuntijoiden työtä sekä ihmisoikeuspuolustajien osallistumista ihmisoikeusneuvoston toimintaan. Tämä korostuu tänä aikana, jolloin ihmisoikeuspuolustajien työtä rajoitetaan laajalti ja työstä on tullut entistä vaarallisempaa. Valiokunnan saaman selvityksen mukaan Suomi jatkaa tulevana vuosina tukeaan YK:n ihmisoikeusvaltuutetulle, jolla on keskeinen rooli neuvoston aloitteiden seurannassa ja ihmisoikeuksien toteutumisessa käytännön tasolla.

(28) Venäjän hyökkäys Ukrainaun on selonteon antamisen jälkeen noussut myös ihmisoikeusneuvoston toiminnan keskiöön. Venäjä oli valittu 2020 ihmisoikeusneuvoston jäseneksi vuosille 2021—2023, mutta 7.4.2022 Venäjän jäsenyysoikeudet keskeytettiin. Ulkoasiainvaliokunta pitää näitä tietoja erittäin perusteltuina huomioiden maan laajamittaiset ja systemaattiset ihmisoikeusloukkaukset ja humanitaarisen oikeuden loukkaukset Ukrainassa. Myös muutoin Venäjän hyökkäyssota on ollut keskeisesti esillä YK-järjestelmässä. Turvallisuusneuvosto on käsitellyt tilannetta useissa hätäistuinnoissaan, mutta Venäjän veto-oikeuden johdosta on turvallisuusneuvosto kyvytön tekemään asiassa päätöksiä.

(29) Euroopan neuvosto on Euroopan johtava hallitusten välinen ihmisoikeus-, demokratia- ja oikeusvaltiotoimija. Sen toiminta nojaa järjestön piirissä hyväksytyihin valtiosopimuksiin ja niiden täytäntöönpanon valvontaan. Suomen toiminnassa korostuu Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen työn tukeminen, eri jäsenvaltioiden ihmisoikeustilanteen seuranta sekä kansalaisyhteiskunnan osallistumisen edistäminen. Ulkoasiainvaliokunta toteaa, että kansalaisyhteiskunnan osallistumismahdollisuuksien kasvattaminen voi osaltaan lisätä tietoa ja tietoisuutta järjestön puitteissa olevista mekanismeista. Saadun selvityksen mukaan Suomi toimii Euroopan neuvostossa oikeusvaltiokehityksen, Euroopan ihmisoikeussopimusjärjestelmän kehittämisen sekä esimerkiksi nousevien teemojen, kuten tekoälyn, käytön alueilla.

(30) Ulkoasiainvaliokunnan kuulemien asiantuntijoiden mukaan yleisen globaalien trendien taivoin myös Euroopan neuvoston ihmisoikeus- ja oikeusvaltiojärjestelmää haastetaan avoimesti. Koronaviruspandemia on osaltaan korostanut tätä kehitystä. Venäjän hyökkäys Ukrainaun johti maan erottamiseen Euroopan neuvostosta. Valiokunta pitää tätä välttämättömänä todeten samalla, että Venäjä säilyy Euroopan ihmisoikeussopimuksen osapuolena syyskuuhun saakka. Venäjän irtautuminen ihmisoikeussopimuksesta sekä siihen liittyvästä valvontamekanismista on ihmisoikeuksien kannalta valitettavaa. Valiokunta toteaa lisäksi parlamentaarisen vaikuttamisen merkityksen Euroopan neuvoston toiminnassa. Suomen yleiskokouksen valtuuskunnan jäsenet ovat aktiivisella toiminnallaan merkittävä voimavara esimerkiksi monitorointi- ja raportointitehtävissä.

(31) Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestöllä (Etyj) on maantieteellisen kattavuutensa vuoksi merkitystä ihmisoikeuksia koskevassa vuoropuhelussa. Ulkoasiainvaliokunta pitää valitettavina saamia tietoja siitä, että Venäjä rapauttaa Etyjin toimintamahdollisuuksia ja pitää tärkeänä, että Suomi pyrkii löytämään keinoja Etyjin toimintakyvyn palauttamiseksi, myös osana Suomen vuoden 2025 Etyj-puheenjohtajakauden valmistelua.

Valiokunnan mietintö UaVM 6/2022 vp

(32) Saadun selvityksen mukaan myös Etyjin työtä inhimillisellä ulottuvuudella on alettu haastaa yhä enemmän. Tämä korostaa valiokunnan mukaan sen merkitystä, että Suomi painottaa demokratia- ja ihmisoikeuskysymyksiä toiminnassaan Etyjissä. Myös Etyjin itsenäisten toimistojen, kuten demokraattisten instituutioiden ja ihmisoikeuksien toimiston (ODIHR), mediavapausvaltuutetun ja vähemmistövaltuutetun, riippumattomuus ja riittävien voimavarojen tärkeys korostuvat. Niinikään ihmiskaupan vastaisen erityisedustajan työn merkitys korostuu. Valiokunta pitää hyvänä saamiaan tietoja Suomen vapaaehtoisrahoituksesta näille toimijoille. Vaikka Etyjin puitteissa luodut sopimukset ja sitoumukset inhimillisen ulottuvuuden alueella eivät ole oikeudellisesti sitovia, on niillä kuitenkin käytännössä suuri merkitys suojelun kannalta. Ne voivat myös joillakin oikeuksien alueilla olla edelläkävijän asemassa.

(33) Selonteon mukaan Suomi painottaa osallistujavaltioissa toimivien, hallituksista riippumattomien kansalaisjärjestöjen mahdollisuutta osallistua ja esittää näkemyksiään Etyjissä. Ulkoasiainvaliokunta pitää tätä kirjausta tärkeänä. Selonteon kirjaus Etyjin parlamentaarisen yleiskokouksen Suomen valtuuskunnan aktiivisen toiminnan merkityksestä on myönteinen.

(34) Ihmisoikeuspoliittisessa selonteossa todetaan, että ihmisoikeusnäkökulma on oleellinen osa Suomen toimintaa kriisinhallinnassa, rauhanvälityksessä, asevalvonnassa ja muussa turvallisuuspolitiikassa. Ulkoasiainvaliokunta kiinnittää huomiota erityisen haavoittuvien ryhmien, kuten lasten, nuorten ja vammaisten, kohtaamiseen ja suojeluun ja heidän kanssaan toimimiseen kriisinhallintatehtävissä. Valiokunnan saaman selvityksen mukaan olennaista olisi, että haavoittuvien ryhmien asema huomioidaan jo siinä vaiheessa, kun uusien kriisinhallintaoperaatioiden mandaatteja laaditaan tai jo olemassa olevia päivitetään. Valiokunta pitää tärkeänä, että Suomen profiili tällaisissa kysymyksissä on aktiivinen. Hallintovaliokunta tarkasteli siviilikriisinhallintaan liittyviä kysymyksiä lausunnossaan (HaVL 13/2022 vp).

Oikeusvaltioperiaate

(35) Selonteko sisältää osuvaa analyysia oikeusvaltion tilasta. Suomessa ja EU:ssa oikeusvaltioperiaatteen kytkeytyminen tiiviisti perus- ja ihmisoikeuksiin on ulkoasiainvaliokunnan mielestä havaittu ja sanallistettu ansiokkaasti. Selonteon mukaan Suomi edistää oikeusvaltioperiaatteen toteutumista kaikessa toiminnassa kansallisesti, Euroopan unionissa sekä ulko- ja kehityspolitiikassa YK:ssa ja alueellisissa järjestöissä. Selonteko luettelee eri keinoja eri foorumeilla, joilla oikeusvaltiokehitystä tuetaan.

(36) Oikeusvaltioperiaatteen edistäminen EU:ssa on nostettu selonteossa keskeiseen rooliin, ja sitä on käsitelty perus- ja ihmisoikeuksiin ja demokratiaan liittyvänä kysymyksenä. Oikeusvaltioperiaatteen noudattamisella sekä EU:n toimielimissä että EU:n jäsenvaltioissa on keskeinen merkitys EU:n oikeusjärjestelmässä. Ulkoasiainvaliokunta viittaa perustuslakivaliokunnan lausuntoon (PeVL 19/2022 vp), että useassa EU-valtioissa viime vuosina toteutetut uudistukset ovat etenkin kokonaisuutena ja tavoitteidensa näkökulmasta erittäin ongelmallisia. Vakavimpia unionin arvojen rikkomista koskevia tilanteita varten on käytettävissä SEU 7 artiklan mukainen menettely, joka on selonteon mukaan vireillä Puolaa ja Unkaria koskevana. Ehdollisuusmekanismin mukaan EU voi keskeyttää, vähentää tai rajoittaa EU:n rahoitusta suhteessa oikeusrikkomusten luonteeseen, vakavuuteen tai laajuuteen.

Valiokunnan mietintö UaVM 6/2022 vp

(37) Selonteosta käy ilmi, että Suomi on ollut oikeusvaltioperiaatteeseen liittyvissä kysymyksissä EU:ssa aktiivinen. Lausuntovaliokuntien arvion mukaan EU-tuomioistuimen menettely on viime vuosina osoittautunut tehokkaaksi keinoksi oikeusvaltiorikkomuksiin tilanteessa, jossa poliittisten keinojen käyttö on rajallista. EU-tuomioistuin on tuomioissaan ottanut kantaa oikeusvaltioperiaatteen toteutumiseen jäsenvaltioissa, ja samalla on saatu yleisemminkin oikeusvaltioperiaatteen sitovaa luonnetta täsmentävää oikeuskäytäntöä. Ulkoasiainvaliokunta pitää tärkeänä sitä, että EU huolehtii omien arvojensa toteutumisesta jäsenmaittensa kesken. Unioni ei myöskään voi olla uskottava perus- ja ihmisoikeustoimija sekä oikeusvaltioperiaatteen edistäjä, mikäli se sallii merkittäviä poikkeamia arvoistaan omilta jäsenmailtaan. Valiokunta arvioi, että EU:n liittyminen Euroopan ihmisoikeussopimukseen vahvistaisi EU:n sitoutumista oikeusvaltiokehitykseen.

(38) Kuten ulkoasiainvaliokunnan kuulemat asiantuntijat painottivat, ei oikeusvaltiota tule pitää Suomessakaan itsestäänselvyytenä, vaan sen eteen tulee tehdä jatkuvasti työtä. Asiantuntijat pitivät kansallisen tason toimia oikeusvaltioperiaatteen edistämiseksi vaatimattomina erityisesti sitä taustaa varten, että periaate on otettu yhdeksi selonteon perustavista tavoitteista. Kuten suuri valiokunta toteaa, kansallisten kehittämistarpeiden avoin käsittely tuo uskottavuutta asioiden esille nostamiseen myös EU-tasolla ja kansainvälisesti (SuVL 4/2022 vp).

(39) Ulkoasiainvaliokunta jakaa perustuslakivaliokunnan (PeVL 19/2022 vp) näkemyksen, että oikeusvaltioperiaatteen toteutumisesta on huolehdittava asianmukaisin resurssein. Selonteon mukaan valtioneuvosto sitoutuu vahvistamaan lainvalmistelijoiden osaamista perus- ja ihmisoikeuksista ja arvioimaan säädösehdotusten olennaiset perus- ja ihmisoikeusvaikutukset. Perustuslakivaliokunta kiinnittää perustellusti huomiota siihen, että lainvalmistelussa perus- ja ihmisoikeuksien huomioon ottamisessa on kyse myös käytettävissä olevista henkilöstöresursseista, ja korostaa ammattitaitoisten lainvalmistelijoiden merkitystä onnistuneen säädösvalmistelun toteuttamisessa. Vastaavia huomiota voidaan perustuslakivaliokunnan arvion mukaan tehdä selonteosakin viitatuista oikeudenkäyntien pitkästä kestosta.

Yritysten ihmisoikeusvastuu

(40) Selonteossa nostetaan esille yritysten ihmisoikeusvastuu kasvavana aihealueena. Erityisesti kansainvälisesti toimivien yritysten merkitys on lisääntynyt perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisessa. Ulkoasiainvaliokunta pitää tärkeänä selonteon kirjausta siitä, että Suomi edistää vastuullista liiketoimintaa ja valtioiden velvollisuutta suojella ihmisoikeuksia yritystoiminnassa sekä yritysten velvoitetta ihmisoikeuksien kunnioittamiseen niin kansallisesti, EU:ssa kuin kansainvälisestikin. Edelleen valiokunta tukee Suomen aktiivisuutta, jotta yritystoiminnan kansainvälisyydessä myös ihmisoikeussäännöksiä sekä ihmisoikeuksia kunnioittavan yritystoiminnan toimintatapoja ja sääntelyä kehitetään.

(41) Suomi on sitoutunut noudattamaan ja edistämään aktiivisesti YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevien periaatteiden (2011) sekä OECD:n monikansallisille yrityksille annettujen toimintaohjeiden toimeenpanoa. Suomi hyväksyi vuonna 2014 YK:n periaatteita koskevan kansallisen toimeenpanosuunnitelman. Vuodesta 2015 lähtien YK:ssa on neuvoteltu oikeudellisesti sitovasta asiakirjasta ihmisoikeuksista monikansallisten yhtiöiden ja muiden yritysten toiminnassa. Selonteossa on käyty lisäksi läpi EU:ssa tehtävää työtä yritysten ihmisoikeusvastuun saralla.

Valiokunnan mietintö UaVM 6/2022 vp

(42) Kuten ympäristövaliokunta lausunnossaan (YmVL 5/2022 vp) osuvasti havaitsee, ei kestävä kehitys toteudu vain julkisen vallan toimin, vaan yritykset ovat kehityksen moottoreita. Maailman suurin yritysvaluuta, UN Global Compact-verkosto, mahdollistaa myös suomalaisille yrityksille globaalien perspektiivien ja mahdollisuuden hyötyä liiketoiminnassaan entistä vastuullisemmasta toiminnasta ottaen mallia parhaista esimerkeistä maailmalla.

(43) Ulkoasiainvaliokunnan kuulemien asiantuntija-arvioiden mukaan vastuullisuuden edistäminen on yritysten keskuudessa vahvassa kasvussa, ja siitä on tulossa menestyvän liiketoiminnan perusedellytys. Valiokunta pitääkin tärkeänä julkisen vallan myönteisiä kannustimia yrityksille ihmisoikeuksiin sitoutumiseksi. Valiokunta pitää vastuullisuuden edistämistä yritysmaailmassa tärkeänä myös mahdollisesti kasvavana kilpailuetuna yrityksille ja Suomelle. Ylipäätään, kuten selonteossakin todetaan, paras toimintaympäristö yritystoiminnan kehittymisen kannalta on ennakoitava, demokraattisesti hallittu ja avoin, jossa on vahva ja yhteiskuntaa uudistava kansalaisyhteiskunta.

Perus- ja ihmisoikeudet ja kestävä kehitys

(44) Selontekoon on sisällytetty ensimmäistä kertaa erillinen kestävä kehitys ja ihmisoikeuksia käsittelevä luku. Selonteossa tehdään havainto, että ilmastonmuutos ja luonnonmonimuotoisuuden kato uhkaavat perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista. Ulkoasiainvaliokunta toteaa, että nämä ilmiöt koettelevat maailmanlaajuisesti voimakkaimmin niitä, joilla on jo muutoinkin huonot mahdollisuudet sopeutua sääilmiöiden ja luontokadon aiheuttamiin muutoksiin ja epävakautteen. Ilmastonmuutoksen seuraukset kuivuudesta ja tulvista ruokaturvan heikkenemiseen ovat tekijöitä, jotka uhkaavat perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista. Valiokunta jakaa arvion, että perus- ja ihmisoikeudet ovat keskeinen osa Agenda 2030:n tavoitteiden saavuttamista. Ympäristövaliokunta on lausunnossaan (YmVL 5/2022 vp) käynyt läpi keinoja ja sopimusjärjestelyjä, joilla Agenda 2030:n tavoitteet yritetään saavuttaa.

(45) Selonteossa todetaan, että ihmisoikeussopimuksissa ei ole vielä nimenomaista oikeutta turvalliseen, puhtaaseen, terveeseen ja kestäväan ympäristöön, vaan ympäristöön liittyvät ihmisoikeudet kehittyvät oikeus- ja tulkintakäytännön kehittymisen kautta. YK:n ihmisoikeusneuvosto hyväksyi kuitenkin vuonna 2021 poliittisesti sitovan päätöslauselman, jossa tunnustetaan oikeus puhtaaseen, terveelliseen ja kestäväan ympäristöön ihmisoikeutena ja huomioidaan, että ympäristön heikko tila, ilmastonmuutos ja kestäväan kehitys muodostavat yhden suurimmista uhkista nykyisten ja tulevien sukupolvien ihmisoikeuksien toteutumiselle, mukaan lukien oikeus elämään. Ympäristövaliokunta arvioi (YmVL 5/2022 vp), että tärkeää olisi aikaansaada uusi oikeudellisesti sitova asiakirja, joka koskee oikeutta puhtaaseen, terveeseen ja kestäväan ympäristöön osana ihmisoikeuksia. Ulkoasiainvaliokunta pitää tärkeänä, että asiakokonaisuus vakiinnuttaa paikkansa osana Suomen ihmisoikeuspolitiikan kokonaisuutta.

(46) Suomen kehityspolitiikka on sovitettu YK:n kestäväan kehityksen toimintaohjelma Agenda 2030:n mukaiseksi. Kehitysyhteistyöllä edistetään ihmisoikeussopimukseen koskevien määräysten toteutumista kohdemaissa sekä varmistetaan, että keskeiset ihmisoikeusperiaatteet otetaan huomioon kehitysyhteistyön kaikissa vaiheissa. Vähimmäisvaatimuksena on, ettei millään Suomen tukemalla tai rahoittamalla kehitysyhteistyöllä ole haitallisia ihmisoikeusvaikutuksia. Toiminnan tulee olla ympäristöllisesti kestävä. Ulkoasiainvaliokunta huomauttaa, että näiden lisäksi

Valiokunnan mietintö UaVM 6/2022 vp

si tulisi huomioida ja harkita, miten kohdemaiden ihmisoikeustilanne ja siinä tapahtuvat muutokset vaikuttavat Suomen kahdenväliseen kehitysapuun. Yhteistyö ja koordinaatio muiden avunantajamaiden kanssa on tässä harkinnassa valiokunnan arvion mukaan keskiössä.

Sukupuolten tasa-arvon edistäminen

(47) Ulkoasiainvaliokunta pitää hyvänä, että sukupuolten tasa-arvon sekä naisten ja tyttöjen oikeuksien edistäminen kansallisella, pohjoismaisella, EU- ja kansainvälisellä tasolla on nostettu selonteon yhdeksi painopisteeksi. Kuten selontekoon on kirjattu, ovat kansainväliset jakolinjat syntyneet erityisesti naisten ja tyttöjen sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia koskevissa kysymyksissä. Näiden oikeuksien edistämistä vastustava anti-gender-liikehdintä on saanut yhä järjestäytyneempiä ja runsaammin rahoitettuja muotoja. Liikehdintää on myös EU:n alueella. EU:n jäsenmailla on ylipäätään perustavaa laatua olevia näkemyseroja tasa-arvokysymyksissä sekä naisten ja tyttöjen ja sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen oikeuksien puolustamisessa. Valiokunta jakaa valtioneuvoston näkemyksen siitä, että EU:n jakolinjat osaltaan korostavat tarvetta tiivistää pohjoismaisen ja muiden samanmielisten maiden välistä yhteistyötä näissä kysymyksissä. Valiokunta tukee lausuntovaliokuntien tavoin valtioneuvoston pyrkimystä edistää unionin liittymistä naiseen kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehtyyn Istanbulin sopimukseen. Valiokunta pitää kielteisinä saamia tietoja siitä, etteivät kaikki EU-maat ole vielä ratifioineet sopimusta.

(48) Ulkoasiainvaliokunta toteaa, että Venäjän hyökkäyksellä Ukrainaan on ollut myös katastrofaalisia vaikutuksia naisten ja tyttöjen asemaan. Pakoon lähteneiden seksuaali- ja lisääntymis-terveys ja -oikeudet (SRHR) eivät toteudu ja pääsy palveluiden piiriin on olematon. Äitiysterveys on vaarassa. Haavoittuvassa asemassa olevien naisten ja tyttöjen riski kohdata seksuaali- ja sukupuolittunutta väkivaltaa on kasvanut konfliktin ja pakolaisuuden myötä. Ihmisoikeusjärjestöt raportoivat seksuaalisesta väkivallasta sota-aseena. Valiokunta toteaa lisäksi, että pakolaisiksi lähteneet naiset ja tytöt voivat matkallaan ja määränpäässä kohdata seksuaali- ja sukupuolittunutta väkivaltaa, ml. hyväksikäyttöä, tai joutua ihmiskaupan uhriksi. Valiokunta pitää tärkeänä YK-järjestöjen työtä paenneiden henkilöiden asianmukaiseksi ja nopeaksi tunnistamiseksi ja korostaa rekisteröinnin merkitystä ihmiskaupan riskin pienentämiseksi. Suomen tulee Ukrainan sotaa pakoon lähtevien osalta toimia myös EU-tasolla aktiivisesti ihmiskaupan torjumiseksi. Tässä työssä tulee kiinnittää erityistä huomiota haavoittuvassa asemassa oleviin ihmisiin, kuten yksin matkustaviin lapsiin.

(49) Ulkoasiainvaliokunta lisää, että nämä Ukrainan sodassa nähtävät vaikutukset naisten ja tyttöjen asemaan ovat ylipäätään sodan sukupuolittuneita vaikutuksia, joita on nähtävissä aseellisissa konflikteissa ympäri maailman. Valiokunta korostaa, että sukupuolten tasa-arvo, ml. naisten ja tyttöjen oikeudet, tulisi huomioida humanitaarisessa toiminnassa ja konfliktin ratkaisemisessa ja muistuttaa kansainvälisten normistojen olevan voimassa myös sota-aikana.

Kansainvälinen toiminta haavoittuvimpien väestöryhmien puolesta

(50) Selonteko kirjaa Suomen kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan painopisteiksi alkuperäiskansat, vammaiset henkilöt, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt sekä eurooppalaisessa yhteistyössä romanit. Ajankohtaiseen turvallisuusympäristöön liittyen ulkoasiainvaliokunta toteaa, että

Valiokunnan mietintö UaVM 6/2022 vp

nämä ryhmät voivat konfliktiympäristössä joutua erityisten vaarojen kohteeksi turvallisuutensa ja terveytensä suhteen ja näiden ryhmien tarpeisiin tulisi kiinnittää tarkempaa huomiota.

(51) Selonteon mukaan Suomi edistää johdonmukaisesti, aktiivisesti ja näkyvästi alkuperäiskansojen oikeuksia, mukaan lukien osallistumisoikeutta heidän itseään koskevaan päätöksentekoon, ja tukee alkuperäiskansojen oikeuksia puolustavien ihmisoikeuspuolustajien toimintaa. Ulkoasiainvaliokunta pitää tätä kirjausta tärkeänä kiinnittäen samalla huomiota kansallisen ja kansainvälisen politiikan koherenssin tärkeyteen. Selonteossa kerrataan perustuslaissa kirjatut saamelaiden oikeudet ja todetaan Suomen sitoutuneen kunnioittamaan ja edistämään kaikkien saamelaiden ja saamelaisryhmien kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia huomioiden kansainväliset sopimukset. Valiokunnan kuulemat asiantuntijat kiinnittivät huomiota Suomen viivytelyyn kansainvälisen työjärjestön (ILO) yleissopimuksen 169 ratifioinnin osalta ja painottivat tämän olevan omiaan rapauttamaan Suomen uskottavuutta alkuperäiskansojen oikeuksien puolustajana. Valiokunta jakaa tämän arvion. Suomen uskottavuutta kansainvälisesti määrittää keskeisesti uskottavuus kansallisen tason toiminnassa. Selonteon kirjauksia alkuperäiskansojen oikeuksien huomioimisesta osana EU:n ihmisoikeuspolitiikkaa valiokunta pitää oikeina ja tarpeellisina.

(52) Ulkoasiainvaliokunta pitää myönteisenä, että selonteossa käsitellään vammaisten ihmisten oikeuksia monipuolisesti ja että Suomi painottaa vammaispolitiikan periaatteitaan kansainvälisessä ihmisoikeuspolitiikassa. Saadun selvityksen mukaan vammaisten henkilöiden oikeus kehitykseen, koulutukseen, itsenäiseen elämään ja asumiseen ei toteudu edes kaikilla lähialueilla. Venäjän hyökkäyssodan myötä Ukrainaan ovat ihmisoikeusjärjestöt raportoineet vammaisten vaikeasta tilanteesta sodassa. Tällaisia tilanteita ovat esimerkiksi väestönsuojien esteettömyyskysymykset sekä hälytysten saavutettavuus. Valiokunnan kuulemat asiantuntijat korostivat, että vammaiset henkilöt kohtaavat ylipäätään merkittäviä riskejä aseellisen konfliktin konteksteissa. Erittäin vammaisiin naisiin, tyttöihin ja lapsiin kohdistuu muita suurempi seksuaali- ja sukupuolittuneen väkivallan riski. Valiokunta pitää myönteisinä saamia tietoja siitä, että Suomi on vaikuttanut kansainvälisesti vammaisten henkilöiden huomioimiseen humanitaarisessa avussa. Työtä on kuitenkin vielä paljon ja humanitaarisen avun toimijat tarvitsevat koulutusta ja neuvontaa siitä, miten vammaisinkluusiota käytännössä toteuttaa. Valiokunta korostaa kuulemiensa asiantuntijoiden tavoin myös vammaisten ihmisten oman asiantuntemuksen hyödyntämistä niin humanitaarisen työn suunnittelussa kuin kriisin hetkelläkin.

(53) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt kohtaavat edelleen merkittävästi syrjintää kaikkialla maailmassa. Naisten sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien edistämistä ja sukupuolten tasa-arvoa vastustava anti-gender-liikehdintä on vahvistanut tätä kehitystä edelleen. Ulkoasiainvaliokunnan saaman selvityksen mukaan samaa sukupuolta olevien väliset seksisuhteet on kriminalisoitu 65 maassa, joista kuudessa voidaan tuomita kuolemanrangaistus ja 57 maassa voidaan tuomita useiden vuosien vankeuteen. Saadun selvityksen mukaan myös Euroopassa oikeuksien kehittyminen myönteiseen suuntaan on pysähtynyt. Valiokunta pitää tärkeänä selonteon kirjauksia siitä, että Suomi puolustaa johdonmukaisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia osana niin Pohjoismaiden kuin Pohjoismaiden ja Baltian (NB8) välisessä yhteistyössä, EU:ssa, Euroopan neuvostossa, Etyjissä ja YK:ssa. Selonteon kirjaukset siitä, että Suomi toimii maailmanlaajuisesti homoseksuaalisuuden kriminalisoinnin poistamiseksi ja tähän perustuvien kuolemantuomioiden välittömäksi poistamiseksi, ovat myös tärkeitä.

Valiokunnan mietintö UaVM 6/2022 vp

(54) Ulkoasiainvaliokunta pitää tärkeänä selonteon kirjauksia, että Suomi toimii johdonmukaisesti romanien yhdenvertaisten oikeuksien puolesta. Romanit ovat yksi suurimmista etnisistä vähemmistöryhmistä Euroopassa, ja yli kaksi kolmannesta EU-alueen romaneista elää köyhyysrajan alapuolella. Myös Ukrainan sotaa pakenevat romanit ovat joutuneet syrjinnän kohteeksi. Valiokunta pitää tärkeänä selonteon kirjauksia Suomen toimista pyrkiä parantamaan romanien yhdenvertaisten oikeuksien toteutumiseksi Suomessa sekä sitä, että romanien oikeuksien edistäminen on Suomen painopisteitä Euroopan neuvostossa sekä Etyjin ihmisoikeustoiminnassa. Valiokunta lisää kuitenkin, ettei selonteko selvitä riittävästi kansallisia konkreettisia toimia romaneihin kohdistuvan syrjinnän poistamiseksi. Myös työelämä- ja tasa-arvovaliokunta kiinnitti lausunnossaan (TyVL 2/2022 vp) tähän huomiota.

Perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen digitalisaatiossa ja tiedonvälityksessä

(55) Ulkoasiainvaliokunta pitää selonteon lukua ihmisoikeuksista digitalisaatioprosessissa ja tiedonvälityksessä onnistuneena. Digitalisaatio ja uuden teknologian eri sovellukset sisältävät mahdollisuuksia, mutta pitävät sisällään myös riskejä perus- ja ihmisoikeuksien kannalta. Erityisesti riskejä sisältyy digitalisaation ja autoritaarisen vallankäytön yhteyteen. Eriarvoisuutta luo myös digitaalitojen eriytyminen sekä erot pääsyssä verkkoon.

(56) Sananvapauden merkitys on mittava sekä perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen että demokratian toimivuuden kannalta. Selonteon mukaan Suomi edistää oikeutta tietoon olennaisena osana sananvapautta. Perustuslain 12 §:n 2 momentin mukaan viranomaisen hallussa olevat asiakirjat ja muut tallenteet ovat julkisia, jollei niiden julkisuutta ole välttämättömien syiden vuoksi lailla erikseen rajoitettu. Jokaisella on oikeus saada tieto julkisesta asiakirjasta ja tallenteesta (PeVL 19/2022 vp). Selonteon mukaan valtioneuvosto haluaa edelleen vahvistaa julkisuusperiaatteen toteutumista. Perustuslakivaliokunta kiinnitti lausunnossaan huomiota myös julkisuusperiaatteen soveltamiseen EU:ssa. Asiakirjajulkisuuden vahvasta oikeudellisesta asemasta huolimatta avoimuuden käytännön toteuttamisessa on lausunnon mukaan ollut ongelmia. EU-tuomioistuimien on toistuvasti korostanut, kuinka keskeistä on varmistaa päätöksenteon avoimuus, mikä mahdollistaa sen, että useiden näkökantojen eroavuuksista voidaan keskustella avoimesti. Tämä myötävaikuttaa toimielinten suurempaan legitimitettiin suhteessa kansalaisiin ja lisää kansalaisten luottamusta. Näin ollen tiedon ja keskustelun puuttuminen on pikemminkin omiaan synnyttämään kansalaisissa epäilyjä paitsi tietyn toimenpiteen laillisuuden myös koko päätöksentekomenettelyn legitimitettiin osalta. Selonteon mukaan Suomi edistää asiakirjajulkisuuden toteutumista myös EU:ssa. Ulkoasiainvaliokunta pitää tavoitetta lausuntovaliokuntien tavoin perusteltuna.

(57) Tietosuojaa selonteossa käsitellään varsin suppeasti todeten kuitenkin, että tietosuojan merkitys perus- ja ihmisoikeutena on kasvamaan päin. Valiokunnan saaman selvityksen mukaan oikeusministeriö pyrkii kehittämään tietosuojajoasaamista lainvalmistelussa sekä tukemaan tietosuojavaltuutetun toimintaa.

(58) Digitalisaatioon liittyy myös tieteellisen tiedon tuottamisen, jakamisen ja hyödyntämisen suuri merkitys disinformaation torjumisessa. Sivistysvaliokunta korosti lausunnossaan (SiVL 6/2022 vp) lasten ja nuorten kriittiseen digi- ja medialukutaidon vahvistamiseen tähtäävien toimien merkitystä. Digitaalisuuteen liittyvät yhdenvertaisuuskysymykset koskevat paitsi tiedon myös teknologian saatavuutta. Sivistysvaliokunnan mukaan parhaim-

Valiokunnan mietintö UaVM 6/2022 vp

millaan digitaaliset toimintamallit edistävät yhdenvertaisuutta ja saavutettavuutta ja ehkäisevät eriytymiskehitystä. Koulutus- ja kulttuuripolitiikalla on tärkeää pyrkiä johdonmukaisesti edistämään kaikkien kykyä hyötyä digitalisaation mahdollisuuksista ja esimerkiksi pääsyä digitaaliseen ympäristöön kouluissa ja kirjastoissa. Selonteossa kiinnitetään aiheellisesti erityistä huomiota haavoittuvimmassa asemassa olevien väestöryhmien osallistumismahdollisuuksien turvaamiseen. Digitalisaatiokehitys ei saa johtaa siihen, että esimerkiksi vammaisten tai ikääntyneiden henkilöiden pääsy palveluihin ja tiedonsaantiin estyy käytännössä.

(59) Disinformaatio nähdään selonteossa uhkana ihmisoikeuksien toteutumiselle. Ulkoasiainvaliokunta yhtyy lausuntovaliokuntien arvioon, että disinformaatiota tulee ehkäistä tehokkaasti. Valiokunta lisää asiantuntijakuulemiseen nojautuen, että analyttinen tarkkuus on tässä keskeistä, sillä myös disinformaatioksi leimaamiseen ja siitä seuraaviin toimiin liittyy mahdollisia ihmisoikeusongelmia. Verkkohäirintä ja vihapuhe on selonteossa tunnistettu ihmisoikeusongelmaksi, ja torjuntakeinoiksi selonteossa määritellään esimerkiksi turvallinen verkkoympäristö kaikille sekä yksityis- ja perhe-elämän suojaaminen. Valiokunta painottaa, että julkisuudessa toimiviin henkilöihin, kuten toimittajiin, tutkijoihin, poliitikkoihin ja viranhaltijoihin, kohdistuva vihapuhe voi rajoittaa demokratiaa ja yhteiskunnan avoimuutta. Selonteko antaa vain niukasti toimenpide-ehdotuksia vihapuheen torjumiseksi. Disinformaation, verkkohäirinnän ja vihapuheen torjuntaan liittyy erityistä huolellisuutta vaativa haaste tärkeänä ihmisoikeutena suojatun sananvapauden kunnioittamisesta.

Ihmisoikeuksien täytäntöönpano, seuranta, valvontajärjestelmä ja suositukset Suomelle

(60) Ulkoasiainvaliokunta jakaa selonteon arvion kattavan ja toimintakykyisen valvontajärjestelmän merkityksestä, joka valvoo kansainvälisten ja alueellisten ihmisoikeussopimusten täytäntöönpanoa. Valiokunta pitää myönteisenä, että selonteossa sitoudutaan vahvasti kansainvälisiin ihmisoikeusnormeihin ja että selonteko huomioi humanitaarisen oikeuden roolin. Selonteossa kuvataan selkeästi ihmisoikeusnormiston ja valvontajärjestelmän kokonaisuutta. Eri valvontaelinten välinen vuorovaikutus on lisääntynyt, ja sitä pidetään myönteisenä.

(61) Kunkin YK:n jäsenvaltion ihmisoikeustilannetta arvioidaan YK:n ihmisoikeusneuvoston yhteydessä tapahtuvassa yleismaailmallisessa määräaikatarkastelussa. Selonteossa painotetaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) sekä Euroopan neuvoston sopimusvalvontaelinten riittävien toimintaedellytysten merkitystä, jotta ne kykenevät valvomaan sopimusmääräysten toimeenpanoa niin Suomen kuin muidenkin valtioiden kohdalla. Euroopan unionin tuomioistuin (EUT) antaa oikeudellisesti sitovia ratkaisuja unionin oikeuden tulkinnasta ja soveltamisesta.

(62) Selonteon mukaan Suomi on osapuolena keskeisimmissä YK:n sekä Euroopan neuvoston piirissä hyväksytyissä ihmisoikeussopimuksissa. Saadun selvityksen mukaan Suomella kestää kuitenkin usein kohtuuttoman kauan ratifioida ihmisoikeussopimuksia, vaikkei niiden suhteen olisi sisällöllisiä ongelmia. Tämä johtaa siihen, ettei Suomi pääse mukaan esimerkiksi sopimusvaltioiden kokouksiin, joissa valitaan sopimuksen valvontaelimen jäsenet. Selonteko mainitsee tahdonvastaisia katoamisia koskevan yleissopimuksen (2006) ratifiointiprosessin, joka asiantuntija-arvioiden mukaan on oiva esimerkki verkkaisesta ratifiointista. Selonteossa ei mainita vuoden 1990 yleissopimusta siirtotyöläisten oikeuksista, jonka Suomi on toistaiseksi jättänyt ratifioimatta, vaikka sillä oli keskeinen osa sopimuksen valmistelussa. Selonteon ihmisoikeussopimuk-

Valiokunnan mietintö UaVM 6/2022 vp

sia koskevassa kohdassa ei myöskään mainita vuoden 1989 ILO:n yleissopimusta 169, jonka laadinnassa Suomi oli myös aktiivisesti mukana. Nämä esimerkit ratifioimatta jättämisistä ilmentävät valitettavaa epäjohtonmukaisuutta Suomen kansallisessa ihmisoikeuspolitiikassa.

(63) Kansainväliset ja muut eurooppalaiset sopimusvalvontaelimet ja niiden raportointiprosessit tuottavat arvokasta tietoa siitä, miten maat, mukaan lukien Suomi, noudattavat ihmisoikeusvelvoitteitaan. Lisäksi osa ihmisoikeussopimuksista mahdollistaa yksilövalitusten tekemisen sopimusvalvontaelimille, jotka ratkaisuisaan tarkastelevat, ovatko eri maat syyllistyneet ihmisoikeusloukkauksiin.

(64) Vaikka ihmisoikeusraportointijärjestelmien suositukset tai yksilövalitusten pohjalta tehdyt ratkaisut eivät ole tuomioistuinratkaisuja, ovat myös YK:n ihmisoikeussopimukset ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen lisäksi myös monet muut Euroopan neuvoston sopimukset Suomea velvoittavia. Suomea koskevilla suosituksilla ja ratkaisuilla on täten myös oikeudellista merkitystä, ja ne tulisi ottaa systemaattisesti huomioon. Saadun selvityksen mukaan ei kotimaan ihmisoikeuspolitiikassa eikä esimerkiksi lainsäädäntötyössä tarpeeksi tunnusteta muiden kuin Euroopan ihmisoikeussopimusta (EIS) tulkitsevan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) ratkaisuiden merkitystä.

(65) Selonteossa todetaan, että Suomen kansainvälisiltä sopimusvalvontaelimiltä saatuja suosituksia käsitellään valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeusverkostossa. Sopimusvalvontaelimet ovat antaneet Suomelle useita suosituksia lainsäädännön ja käytäntöjen kehittämiseksi. Ulkoasiainvaliokunta pitää tärkeänä suositusten toteutumisen seurantaan Suomessa. Tieto Suomen saamista suosituksista sekä siitä, miten niitä on tarkoitus toteuttaa, edistäisi ja konkretisoisi selonteon käsittelyä. Selonteon mukaan valtioneuvosto on perustamassa kaikille avointa tietopankkia, josta tällaiset tiedot ilmenisivät. Tätä voidaan pitää kannatettavana. Samaan johtopäätökseen on myös lakivaliokunta lausunnossaan (LaVL 12/2022 vp) päätenyt.

VALIOKUNNAN PÄÄTÖSEHDOTUS

Ulkoasiainvaliokunnan päätösehdotus:

Eduskunta hyväksyy kannanoton selonteon VNS 10/2021 vp johdosta.

Valiokunnan kannanottoehdotus

Eduskunnalla ei ole huomautettavaa selonteon johdosta, mutta eduskunta edellyttää valtioneuvoston ottavan uutta ihmisoikeuspoliittista selontekoa laatiessaan huomioon tässä mietinnössä esitetyt havainnot.

Valiokunnan mietintö UaVM 6/2022 vp

Helsingissä 20.5.2022

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

puheenjohtaja Jussi Halla-aho ps
varapuheenjohtaja Erkki Tuomioja sd
jäsen Eva Biaudet r
jäsen Inka Hopsu vihr (osittain)
jäsen Kimmo Kiljunen sd
jäsen Johannes Koskinen sd (osittain)
jäsen Jouni Ovaska kesk
jäsen Tom Packalén ps
jäsen Jaana Pelkonen kok (osittain)
jäsen Kristiina Salonen sd
jäsen Jussi Saramo vas (osittain)
jäsen Mikko Savola kesk
jäsen Ville Tavio ps (osittain)
jäsen Elina Valtonen kok (osittain)
jäsen Anu Vehviläinen kesk
jäsen Anne-Mari Virolainen kok
varajäsen Hilikka Kemppi kesk (osittain)
varajäsen Peter Östman kd

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Jonna Laurmaa